

Ekteskapslovgivning i sen romersk og tidlig germansk rett – konsensuslovene

Miriam Tveit – Institutt for Historie, Det Samfunnsvitenskapelige fakultet

Jeg har i min masteroppgave gjennomgått ekteskapslovgivningen slik den forelå i romerretten, og ut fra dette vurdert påvirkning fra romersk lovgivning til de tidlige germanske lovene.¹ De romerrettslige kildene vi har blitt overlevert stammer hovedsakelig fra den innsamlingen keiser Justinian beordret gjort i 530 e.Kr. Denne samlingen kalles Corpus Iuris Civilis, og består av keiserlige bestemmelser, juridiske fortolkninger, samt Justinians egne lover, alle utstedt i en tidsperiode på ca 500 år.² De germanske lovene jeg sammenlignet med er fra to folkegrupper som etablerte kongeriker i restene av det vestlige Romerriket. Langobardene, som kom fra et ukjent område nord i Europa, okkuperte i 568 e.Kr deler av Nord-Italia. Visigotere, som kom fra et område nord for Svartehavet, hadde en langvarig og turbulent kontakt med romerske styresmakter, før de etablerte seg på den iberiske halvøy på 500-tallet. Lovene fra disse to germanske gruppene ble utstedt i perioden 600-750 e.Kr.³ Jeg vil her fokusere på lover som omhandler konsensus, altså retten til å samtykke til en ekteskapsinngåelse. Den som kunne hevde denne rettigheten hadde også makten over giftermålet. Ekteskapet var samfunnets legaliserte institusjon for overføring av navn, eiendom og verdier til neste generasjon. Derfor var denne bestemmelsesretten viktig å regulere.

Jeg har studert hvorvidt mannen eller kvinnen, i følge loven, hadde rett til å samtykke dersom familien planla giftemål for dem. Og motsatt: om kvinnens eller mannens samtykke alene holdt for å ha et gyldig ekteskap. Hva var de rettslige prinsippene dersom et ekteskap ble inngått uten at der var oppnådd konsensus fra de lovpålagte partene?

Retten til å samtykke

Fra den tidligste romerretten ble det i utgangspunktet krevd at ved ekteskapsinngåelse måtte alle parter samtykke, både kvinnen, mannen og de som hadde myndighet over dem⁴. Dette prinsippet ble videreført også i den senere lovgivningen, men der var også detaljerte reguleringer for forskjellige typer forhold.

I romersk kultur var familiens øverste mannlige myndighet, *pater familias*, bestemmelsesretten over sine familiemedlemmer, både kvinner og menn. Sønner ble myndiggjort av farens død, mens døtre havnet under myndigheten til sin ektemann eller en verge.⁵ Kvinnen kunne også bli myndiggjort av faren ved fylte 25 år, eller ved sin ektemanns

død. En myndig sønn kunne inngå ekteskap på egenhånd.⁶ Han trengte etter loven ikke samtykke fra noen. En umyndig mann derimot kunne ikke inngå ekteskap uten samtykke fra sin far. Samtidig kunne han heller ikke tvinges til å gifte seg av faren i henhold til loven.⁷ Romerske menn hadde dermed en viss selvbestemmelsesrett, selv om valg av ektefelle måtte godkjennes av *pater familias*.

I de visigotiske lovene blir mannen alltid fremstilt som den aktive parten.⁸ Det var forventet at forlovelsesavtalen og utveksling av gaver foregikk mellom han og kvinnens familie. Også etter langobardiske lover valgte menn selv hvem de ville ekte, og trengte ikke ta hensyn til familiens ønsker.⁹ De måtte heller ikke ha oppnådd myndighetsalder som var 18 år, før de giftet seg, så lenge de var over fjorten år gamle.

Romerske kvinners lovgitte rettigheter virker å ha vært nøyaktig de samme som for menn.¹⁰ En myndiggjort kvinne kunne samtykke til ekteskap på egenhånd. Umyndige kvinner trengte konsensus fra faren for å gifte seg. Samtidig var det også nødvendig med den umyndige kvinnens eget samtykke for at et ekteskap skulle kjennes gyldig. Hun kunne likevel bare nekte å samtykke til den faren hadde valgt ut for henne dersom den utpekte hadde dårlig oppførsel eller karakter, uten at vi får noen beskrivelse i lovene på hva dette vil si.

Etter de germanske lovene var kvinnens bestemmelsesrett mer innskrenket. Visigotiske kvinner later til å ikke ha hatt noen rett til å samtykke. Det var slektninger – fortrinnsvis faren – som skulle velge ektefelle for henne.¹¹ Og det var faktisk straffbart for en kvinne å avslå farens valg av partner. Hun kunne ikke overstyre mannlige slektningers avgjørelser, unntatt hvis kvinnen kunne bevise at slektingene bevisst *hindret* henne i å gifte seg, for eksempel for å få arven hennes.

Å gifte seg med en langobardisk kvinne innebar å erverve hennes *mundium* – *mundium* vil si retten til myndighet over kvinnen.¹² Dette var en rettighet som hadde en gitt verdi ut fra kvinnens status. Det var alltid en mann som hadde en kvinnes *mundium*, og derfor ville det også alltid være en mann som hadde det lovgitte retten til å bestemme hvem hun skulle ekte. Dersom den som hadde en kvinnes *mundium* var hennes far eller bror, kunne de gifte henne bort til hvem de ville.¹³ Andre eiere av en kvinnes *mundium* var pålagt å ha hennes eget samtykke. Langobardiske kvinner hadde derfor teoretisk sett en bestemmelsesrett dersom hennes formynder ikke var i nær slekt.

Brudero, voldtekt og rømning

Disse lovene gjaldt ekteskap inngått på forskriftsmessig måte. Med forespørsel, samtykke fra partene, forlovelsesavtale og deretter giftemål. Men lovene regulerte også forhold der utgangspunktet for ekteskapsinngåelsen var mer dramatisk.

Brudero har blitt ansett som et germansk fenomen av moderne historikere, siden det blir så omfattende diskutert i de germanske lovene sammenlignet med romerretten.¹⁴ Når det gjelder hva lovgiverne la i det å røve med seg en kvinne er det ikke et skille i verken de romerske eller germanske lovene mellom ufrivillig bortføring og gjennomført voldtekt i forhold til straff. Å røve med seg en kvinne hadde seksuelle implikasjoner, og hennes ærbarhet ble ødelagt av handlingen.¹⁵

Romerske lover inneholder ikke mange paragrafer om temaet, men de vi har er kategoriske nok. Bortføring av kvinner skulle etter sigende "straffes brutalt", og i 349 ble det innført dødsstraff for overgriper.¹⁶ Men dette hadde også rettslige konsekvenser for den skjendede kvinnen. Den romerske keiseren Konstantin, bestemte at kvinnen ble antatt å ha samtykket dersom hun ikke gjorde det hun kunne for å stoppe gjerningsmannen. Det kan se ut som om han graderer kvinnens medskyldighet etter hvor inderlig hun kjempet i mot. Siden hun kunne unngått hendelsen ved å ha forblitt innendørs, og siden hun kunne tilkalt hjelp ved å ha ropt, skulle en kvinne som hadde blitt bortført eller voldtatt ilagt en lettere straff; tap av arveretten i sin egen familie. En kvinne som giftet seg med sin overgriper skulle bli holdt for å ha samtykket til ugjerningen, men det medførte ikke at ekteskapet ble kjent gyldig. Tvert i mot skulle hun da bli ilagt samme straff som bortføreren. Romerretten skilte altså heller ikke mellom brudero og der en kvinne rømte frivillig. At kvinnen var med på det gjorde henne bare til medskyldig i overgrep mot seg selv.

Disse holdningene blir ikke videreført i keiser Justinians lovgivning på 500-tallet. Han vedtok at kvinnen ikke skulle lide strafferettslige konsekvenser dersom hun ble voldtatt eller bortført, men heller få kompensasjon i form av overgriperens besittelser.¹⁷ Justinian uttrykte overraskelse over at både dommere, kvinnene og kvinnenenes familier på tross av forbudet for kvinner til å gifte seg med sine voldtektsmenn, likevel trodde at dette var fordelaktig. Fordelen de så i slike arrangement var antakelig å gjenopprette kvinnens ære, men dersom hun derimot *ikke* giftet seg med mannen, så hadde hun rett på hele hans eiendom.

Germansk rett

I de visigotiske lovene angående brudero ser vi at lovgiverne ønsket å beskytte kvinner som hadde blitt bortført.¹⁸ Den fornærmede kvinnen hadde krav på økonomisk kompensasjon og beskyttelse fra sin familie. Men *giftet* kvinnen seg med overgriperen, skulle de begge

henrettes, og slike arrangementer var altså forbudt i likhet med de romerske bestemmelsene. Dersom en visigotisk kvinne rømte frivillig med en mann, hadde de mulighet til å gifte seg etterpå, dersom de fikk i stand en avtale med kvinnens slekt. Kvinnen skulle da miste arveretten til sin familie, siden hun hadde funnet seg en mann uten deres konsensus.

Langobardene dekker bortføring og overgrep mot kvinner forholdsvis grundig i sine lover. Forbrytelser mot kvinnens kyskhets ble generelt slått hardt ned på av lovgiverne. Den som bortførte en kvinne og tvang henne til å bli hustruen hans, skulle bli ilagt bøter av enorme proporsjoner.¹⁹ Men i motsetning til romersk og visigotisk lovgivning var det mulighet til å gjøre et ektepar av overgriperen og offeret i etterkant. Han kunne etter å ha betalt boten, gå til anskaffelse av hennes *mundium*, og gjøre henne til sin lovmessige hustru, selv om dette fremdeles innebar at hun ble tvunget inn i ekteskapet. Også de langobardiske kvinnene som handlet mot sin fars eller brors ønsker, skulle gjøres arveløse.²⁰ Dersom en kvinne rømte selv med en mann, kunne han betale en relativt lav kompensasjon til hennes formynder, og de hadde så et gyldig ekteskap selv om kvinnen var gjort arveløs.²¹ Lovene legger forholdene til rette for å legalisere slike affærer. Det var etter langobardiske lover altså mulighet for å rydde opp i en skandale, og å gjøre usømmelige forbindelser til lovlige ekteskap.

For å oppsummere kan vi si at det innenfor romerretten var avkrevd samtykke fra alle de involverte partene ved en ekteskapsinngåelse, mens kvinnen etter de germanske lovene ikke hadde rett til å samtykke, men måtte følge valget til familiens øverste mannlige myndighet.

Romerske lovgivere legaliserte aldri ekteskap som hadde utgangspunkt i bruderovertagelse eller rømming. I de germanske lovene ble det åpnet for at kvinner som hadde handlet mot familiens ønsker og rømt med en mann, kunne ha et legalt ekteskap med han. Bruderovertagelse ble derimot slått hardt ned på også i de germanske lovene, selv om langobardiske lovgivere veide familiens ære foran den kriminelle handlingen, og godkjente slike ekteskap mot sviende bøter.

¹ Foredraget er basert på denne masteroppgaven: Tveit, Miriam 2007: *Non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio: ekteskapslovgivningen i sen romersk og tidlig germansk rett*, Tromsø

² Pharr, Clyde m.fl (trans.) 1969: *The Theodosian code and novels and the Sirmondian constitutions : a translation with commentary, glossary, and bibliography*, New York, Krueger, Paulus (ed.) 1900: *Codex Iustinianus, Corpus Iuris Civilis*, Bind II, Berolini, Watson, Alan 1998: *The Digest of Justinian*, Philadelphia, Birks, Peter and Grant McLeod 1987: *The Institutes of Justinian*, London, Schoell Rudolfus et Guilelmus Kroll (ed.) 1895: *Novellae, Corpus Iuris Civilis*, Bind III, Berolini,

³ Bluhme, Fridericus 1869: *Edictus ceteraque Langobardorum leges : cum constitutionibus et pactis principum beneventanorum, Monumenta Germaniae historica*, LL IIII, Hanoverae, Zeumer, Karolus (ed.) 1894: *Leges Visigothorum antiquiores, Monumenta Germaniae historica*, LL nat. Germ. I, Hannoverae, Lipsiae

⁴ Codex Theodosianus.3.7.3, Codex Iustinianus.2.8.4, Codex Iustinianus.5.8.1

⁵ Jf. Tveit supra note 1 s.25

⁶ Digesta.23.2.25, I.1.10

⁷ Digesta.23.2.21, Codex Iustinianus.5.4.12

-
- ⁸ Leges Visigothorum.III.I.V
- ⁹ Leges Langobardorum Ed.Ro.180, Leges Langobardorum leg.Liutpr.117.I, Leges Langobardorum leg.Liutpr.129.XIII
- ¹⁰ Codex Theodosianus.3.10.1, Codex Iustinianus.5.4.20, Digesta.23.1.11
- ¹¹ Leges Visigothorum.III.I.II, Leges Visigothorum.III.I.III, Leges Visigothorum.III.I.IV, Leges Visigothorum.III.I.VIII
- ¹² Jf. Tveit supra note 1 s.25
- ¹³ Leges Langobardorum Ed.Ro.181, Leges Langobardorum leg.Liutpr.12.VI, Leges Langobardorum leg.Liutpr.119.III
- ¹⁴ Wemple, Suzanne Fonay 1993: "Consent and Dissent to Sexual Intercourse in Germanic Societies from the Fifth to the Tenth Century", i Laiou, Angeliki E. (ed.), *Consent and Coercion to Sex and Marriage in Ancient Medieval Societies*, Harvard, s.228, Reynolds, Philip Lyndon 1994: *Marriage in the Western Church, The Christianization of Marriage During the Patristic and Early Medieval Periods*, Leiden, Boston, Köln, Brill , s.107
- ¹⁵ Laiou, Angeliki E. 1993: "Sex, Consent and Coercion in Byzantium", i Laiou, Angeliki E. (ed.), *Consent and Coercion to Sex and Marriage in Ancient and Medieval Societies*, Harvard, s.111
- ¹⁶ Codex Theodosianus.9.24.1, Codex Theodosianus.9.24.2
- ¹⁷ Novellae.17.5, Novellae.17.7 Novellae.143 Novellae.150
- ¹⁸ Leges Visigothorum.III.III.I, Leges Visigothorum.III.III.IX, Leges Visigothorum.III.III.XII
- ¹⁹ Leges Langobardorum Ed.Ro.186, Leges Langobardorum Ed.Ro.187
- ²⁰ Leges Langobardorum leg.Liutpr.5.V, Leges Langobardorum leg.Liutpr.114.XI
- ²¹ Leges Langobardorum Ed.Ro.188, Leges Langobardorum Ed.Ro.189, Leges Langobardorum Ed.Ro.214